

De Esbeekse Spaaneind-linde: een klein Brabants monument

door Jan van Helvoirt

De provincie Noord-Brabant bestond in 1996 200 jaar! Onze Esbeekse linde op het Spaaneind is een echte getuige: een omvang van 450 cm staat voor ca. 200 jaar! Het is ook daarom dat wij de zorg over en het onderhoud van deze linde aangemeld hebben voor 'het kleine monumenten-project'. Zonder deze aandacht zou er op den duur geen spaan overblijven van deze trotse reus en zou hij misschien wel eens rap voor de bijl gaan.

De boom staat tegenover de boerderij van familie Souwen aan de Spaaneindsestraat no. 25 en ligt ietwat onopvallend maar pompeus met zijn brede rug tegen de schriel uitschietende houtsingel die de camping 'Spaendershorst' in de vorm van een omwalling in zijn greep houdt. Juist achter de boom stond minstens 1828 een schaapskooi met nog een kleiner gebouw: een karschop. Een boedelinventaris van Johannes Franciscus Souwen rond de laatste eeuwwisseling geeft ons de inhoud van de belendende schuur:

snijmachine, kafmolen, vlegels, ongedorschte rogge, dito haver, roggestroo, hooi, botermolen, melkkan en kaf. Totale waarde: f 268,75.

Boerderij-linde

Een boerderij-linde was een onderdeel van een compleet boerenbedrijf. In de 17^e eeuw had Jan Michiel Wouters er zijn boerderij/herberg. Reeds in de 14^e eeuw stond er een hoeve. Die heette toen: *Hof ten Eynde*. In feite staat de boom op het eind van de laat-middeleeuwse dorpsuitbreiding van Esbeek, in de 18e eeuw ook wel het *Nieuw Eynde* genoemd, juist binnen de grote aarden wal (de *Eyndschien Dijk*, waarvan nog enige mooie fragmenten bewaard zijn gebleven) die de vruchtbare akkers moest beschermen tegen stuivend en oprukkend gevaar: klapzand!

Gaan we vanaf onze linde pakweg 300 meter naar het noordoosten dan komen we bij een voormalig middeleeuws gehucht kern aan: *de Clapstert*. De aanliggende gelijknamige boerderij was een achterleen van het leengoed *ten Bogharde* te Esbeek. Vanaf hier, de oudste vermelding dateert van 1340, zorgde een nakomeling, Henrick van de Spaendonck (1395) samen met het reeds genoemd *Hof ten Eynde*, voor de naamgeving: *het Spaendonckx Eynde*, nu Spaaneindsestraat geheten.

De familie Van Spaendonck was afkomstig van Moergestel. Het was een zeer vruchtbaar hoog gelegen gebiedje, juist op de Hoge Haghorst ter hoogte van Driehuizen de dorpsgrens over.

Boomplanter

Volgens de kadastrale gegevens van 1828 woonde in de boerderij tegenover de linde Hendrick Nicolaas Lambregts. Hij was een zoon van Jan Claes Lambregts, die in 1750 gehuwd was met Pieterneel Paulus Daemen wiens ouders, Paulus Jan Daemen en Maria Michel van de Sande, uit oude Esbeekse families stamden. Heel voorzichtig zouden we deze Hendrick Nicolaas Lambregts als planter van de boom mogen noemen! Het zou overigens ook herbergier Matthijs van de Kieboom of zijn opvolger Peter van Laarhoven kunnen zijn.

In de zeventiger jaren worden de gronden tussen de linde en de oude Klapstaard, o.a. *Aanstede*, *Voorste Dries*, *Achterste Dries*, *Lammerdries* (de *Luttelbraeck* viel er net buiten), als camping ingericht. Vanaf dat moment komt de inlandse linde, een bastaard van een zomer- en winterlinde, voorgoed in de verdrukking en verliest zijn functie als boerderij-linde.

De snoeibeurt in eind jaren '90 van de omgeving en de linde zelf deed hem weer even adem halen en opnieuw in het zonnetje zetten.

Bescherming van de linde

Willen we naar een linde met een andere functie dan kunnen we natuurlijk niet om ons moederdorp Hilvarenbeek heen. Deze statige reus werd vroeger als jonge scheut even goed gekoesterd en verzorgd. Op 30 oktober 1781 beurde Jan Philipse f 2-7-0 wegens *het scheeren van de gebode Linde*. Op 25 maart 1721 worden de kinderen van Hilvarenbeek 'de wacht aangezegd'! Bijna het hele jaar waren de kinderen bezig 'schietschietbollen' te maken. Daarmee speelden ze op het kerkhof en op het marktveld: *daer mede onder tegens de lindeboom te werpen waer door de schelle werde gequetst en gemorselt, tot groot nadeel vande plantage*.

Eerder in 1697 was er al een waarschuwing uitgegaan: *aen ofte nieuwe plantage geen hinder ofte letsel sullen hebben te doen 't sij met speelen ofte andersints*. En die waarschuwingen werden aangeplakt op borden onder diezelfde linde. Op 12 maart 1755 werden er nog daarvoor *nieuwe platen onder de geboode linde publiek en voor alle man bestee!*

De mooie lindebomen staande op het marktveld voor de pastorale woning daarentegen moesten in september het veld ruimen voor een nieuwe poel, *als van outs genaemt de pensenpoel*. In het voorjaar van 1761 ging men nog grootscheepser te werk. Toen werden de *buytens rey linde boomen staende voor het kerkhof alhier publiek en voor alle man te koop aangeboden*.

De bewoners aan de zuidzijde van datzelfde kerkhof klaagden al een halve eeuw eerder over overlast van de linde bomen. Op 10 maart 1690 *is weyders goetgevonden dat door den kerkmr. alhier mede sullen werden vercocht de lijnde boomen staende aende suyden syde vant kerckhoff, overmits de eygenaers vande huysen aldaer claghtig vallen dat de gemelte het dack van haer huysen door den drop seer coomende te beschadigen ende dat de cooppen daarvan procederen en den kerkmr. in rekeninge behoorlijck sullen moeten werden verantwoord*.

Geboden-linde van 1674?

In het Resolutieboek van Hilvarenbeek van 1704 lezen we een onopvallend berichtje over een misschien wel heel grote ingreep! *Synde goetgevonden en verstaen de linde-boom op de gemeyn plaetse alhier afgehouden ten tijde tregiment dragonders van alhier opt kerkhof logeerde weer in te planten*.

Als het hier gaat om de echte 'geboden-linde' dan blijkt dat door die Franse gewelddadige aktie, en zij zullen echt geen kap-vergunning aangevraagd hebben, onze trots van de Vrijthof niet van 1676 maar van 1704 dateert! En een verschil van krap dertig jaar is nu natuurlijk niet te zien!

Hiermee wordt het authentieke bericht uit 1676 toch enigszins ondergraven: *op dheden den 22 april 1676 sullen de Regeerders van Hilvarenbeeck ten minste Prijsen aghtervolgens de Publicatie op Sondagh lestleden aan 's heeren geboden gedaen, besteden een setel int Viercant om sekeren jonge lijnde onlangs doorde Regeerders alhier op de gemeyne plaetse alwaer den Ouden geboden lijnde gestaen heeft doen planten...*

In 1676 sprak men dus van een 'jonge linde'. Sinds kort weten we dat op 1 augustus 1674 een enorme storm over Beek en Esbeek raasde. De molen op de hei naar Gorp, *Dorekensberch*, en boerderij Hendriksen aan het Esbeekse Spaaneind moesten er aan geloven. Ik durf voorzichtig te stellen dat toen ook de oude Beekse linde geveld werd, waarna in hetzelfde jaar, of een jaar later in 1675, zijn opvolger geplant werd. En na bijna 30 jaar werd die door de Fransen baldadig omgehakt!

Schepen Thielman Lemnius die bovenstaand document mede ondertekende, was geboortig van de Tulderse Hoeve. Dan zijn we weer terug in Esbeek. Daar, buiten de oude omgrachting en tussen *Boomgaard, Ouden Hofen Peerden Dries*, staat een prachtige oude linde. De moeite waard om op leeftijd te onderzoeken en vervolgens te beschermen. Mais attention... s'il vous plaît. Ook hier waren de Fransen in het verleden regelmatig extra-ordinair aanwezig!

Een vijftigtal meter naar het noordwesten aan dezelfde Roovertsebaan treffen we twee prachtige lindebomen aan die, drie meter van elkaar verwijderd, als het ware een van de boerderijen bij de Tulderhoeve markeren, die in 1900 onder het toezien van pastoor Jurgens verketterend in

vlammen op ging. A.H. Kloppenbelt, die in 1924 de restanten opruimde, spaarde de twee vulvuldig sterk gesnoeide loofbomen. We houden ze in de gaten!

Lindethee

Willen we echt op de lindethee, dan moeten we naar de Lange Gracht, gelegen aan de oude weg van Esbeek naar Dun. Die levert wellicht de beste lindebloem. Aan de rand van landgoed De Utrecht kijkt hij fier, maar toch wat mistroostig uit over de voormalige Engelse Tuin. De herberg die eeuwenlang zijn schaduw koesterde, zal menigmaal sterker spul geschonken hebben dan de zweetdrijvende lindethee aan de beschonken bezoekers van deze aloude pleisterplaats. Een pleister op de wonde is dat we zuinig met deze ouwe reus zullen omspringen!

Behalve in het landschap komen we ook in de archieven puur locatie-vermeldingen van de linde tegen. In 1434 treffen we een vermelding aan van Wouter van Arendonc te 'Esbeek bij de linde'. Tien jaar later op 23 mei 1443 verschijnen Aleyt, weduwe Engbert Mostart, Peter Claes Pieck van Esbeek, Aert Aerts van de Laer met zijn vrouw Cathelijn Claes Pieck voor de schepenen van 's-Hertogenbosch in verband met goederen die Claes Pieck bezat te 'Esbeek bij de linde'. Ik vermoed dat deze laatste de voorloper is geweest van de huidige linde op het Spaaneind. Aleyt trok acht lopen rogge erfelijk uit *die Blaes*, gelegen tussen de erven van Aert Schellekens en Aert Henric Yden en *situs ad locum dictum Tesbeek iuxta tiliam*. Ons toponymisch onderzoek geeft een *Blaasbeemd* aan de Aa te Dun in 1566.

Jongste telg

Dat we voortaan onze Esbeekse lindes zullen koesteren als waren ze heilig, zal de Spaaneindse linde exemplarisch tonen. Het plan van de jubilerende Boerenbond Esbeek om in het kader van het eeuwfeest van deze standsorganisatie (dat in november 1996 is gevierd) een linde te plaatsen, hebben wij alleen maar kunnen bejubelen. Gelukkig hebben wij hen kunnen weerhouden om 'de beuk erin te gooien'. Toch is die Boerenbond er helaas mee gekapt!

De mooiste plaats in Esbeek zou uiteraard de oude Mostaard zijn. Maar dat bewaren we voor de toekomst! Een plaats bij het kerkhof en de kerk? Daar kunnen wij best vrede mee hebben. Immers de oudst bekende vermelding van een linde in ons land uit 1337, wijst ons de weg: *in Oerscot in cimiterio sub tilia altiori..* (in Oirschot op het kerkhof bij de oude linde).

Tot slot moeten wij nog de inmiddels uit de kluiten gewassen Wilhelminalinde noemen, die t.a.v. de pas geplante lei-linden in de Dorpsstraat een oogje in het zeil houdt. Wij doen dat in elk geval met betrekking tot de Spaaneind-linde!